

A RUMUN NYELVRŐL ÉS NÉPRŐL.

A bécsi császári tudományos Akadémia kiadásában a rumun nyelvről és a rumunokról írt oly dolgozatok jöttek ki, a melyekről lehetetlen nem vennie tudomást a magyar nyelvtudományi irodalomnak, habár inkább a történelmet érdeklik is azok; mert a népek régi történeteiben fő világító a nyelvtudomány. Eme dolgozatok idő szerint következők: 1.) Die slavischen Elemente im Rumunischen, Miklosich-től (Denkschrift. d. kais. Akad. d. W. Philos. hist. Classe. Zwölfter B. 1862.) Ezt már Budenz József ismertette meg Nyelvt. Közlem. II. 468—476. 2.) Das vorrömische Dacien, Roesler E.-től (Sitzungsberichte d. philos. histor. Classe. Fünf u. vierzigster B. 1864.) 3.) Über die griechischen und türkischen Bestandtheile im Romänischen, ugyanattól (Sitzungsb. d. ph. hist. Cl. Fünfzigster B. 1865. 4.) Dacier und Romänen, eine geschichtliche Studie, hasonlóképen Roesler-től (Sitzungsb. d. phil. hist. Cl. Drei und fünfzigster B. 1866.).

Roesler-t minálunk rosszul ajánlá ez értekezése: „Zur Kritik älterer ungarischer Geschichte“ Troppau 1860., melyet Szabó Károly ismertete meg a Buda-pesti Szemle XI. kötetében 1860. Roesler t. i. Béla névtelen jegyzőjének korát és hitelességet támadta meg azon kornak történeteire nézve, a melyekről ír. Mert ha a Névtelent a XIII. századba tesszük, mint Roesler, másképen ítélünk előadásáról, mint ha I. Béla jegyzőjének tartjuk, mint Szabó Károly. Azonban itt Roeslernek más munkáit akarjuk megismertetni, a melyek nem kevésbé érdekesek reánk nézve.

1. §.

A dákok a thrák népségnek legéjszakiabb ága, melynek legközelebb rokonai a géták lehetnek; legalább se a görög, se a római

írók nem különböztetik meg a gétákat a dákoktól. Régi a dák név; már az athéneieknél találunk dák szolgálkat. A nép messzire terjedt vala, de fő széke a mai Erdélyország volt. Hatalma csak később tűnik fel; az első érdekes alak *Börebistes* dák király, ki mint erkölcs-újító lép föl népe közt, segédje *Decaeneus* pap lévén. Az írók tanúsága szerint az akkori dák hadak 200,000-re mehetének. Börebistes szerencsésen hadakozék a kelt bojokkal, tauriskokkal; általkele a Dunán is, Macedoniát és Illyricumot pusztítván. Halála után 50 körül Kr. e. a dák birodalom négy tartományra oszlék.

Mind a mellett reá veté szemét Julius Caesar, de Brutus gyilkja megakadályozá a hódítót.

Octavianus 33—35-ban Kr. e. az ^{Adria}adriai tenger és a Száva közti népeket győzvéen le, az actiumi eldöntés után M. Crassust küldé a thrák háború folytatására. De Thrácia népei sokáig ellent állnak, mert a dákok és a szarmaták segítgetik, míg Augustus élete végén az egész Duna jobb partja római hatóság alá kerül.

Ekkor a rómaiak 50,000 dákot telepítének a Dunán túli részekre.

Augustus után Nero haláláig ott egy állapotban maradának az ügyek. A dákokról alig hallunk egyebet, mint hogy olykor-olykor betörnek a rómaiak vidékére. De Nero után a birodalom zavarai neki bátorítják őket és a szarmatákat. A dákok rendesen több részre valának eloszolva: most Decebalus egyesíté őket, s 86-ban Kr. u. beronta Moesiába. A római vezér, Fuscus, általkele ugyan a Dunán Decebalus ellen, de csatát veszte, s Domitianus császár inkább Rómában akara dözsolni, mintsem Decebalus ellen hadakozni. Azonban vezére Julianus győze Tapaenál, de Decebalus helyre hozá a veszteséget, s minthogy a markomannok épen akkor megtámadák a rómaiakat, Domitianns évenkint fizetendő ajándékkal vásárlá meg Decebalustól a békét, 90-ben Kr. u.

Az adó-fizetésnek csak Trajanus vete véget, 101-ben indítván meg a háborút Decebalus ellen. 103 elején Decebalus kénytelen békéért könyörögni, melyet súlyos föltételek alatt nyer ugyan, de nem tart meg. 105-ben újra kitör a háború; Trajanus a híres Dunahidat építi, s a következő évben, 106-ban, Decebalus életét és hatalmát veszíti.

A dákok és géták a lélek halhatatlanságát hiszik vala, azért beszélnek sokat vallásukról az írók. Papjaik nagy befolyásuak

valának; Zamolxis hitregei alakká lett; Decaeneust említők már. — De nem követhetjük Roeslert, ki összeállítja a található adatokat, melyekből tanuságos képet alakít a dákok és géták szellemi életéről. Inkább idevaló azt nyomozni, hogy mily nyelvűek voltak a dákok?

2. §.

Európának három fő népsége a keltek, germánok és szlávok; s minthogy azon terület, a melyen ma a rumunokat találjuk, küszöbét teszi a nyugati és déli Európának, a melyen az Ázsiából beköltöző népek darab ideig tanyázhattak, mielőtt tovább indulának: valószínűnek tartják sokan, hogy a dákok a nevezett három népség valamelyikéhez tartoztak. Roesler egyenkint megvizsgálja a három föltevést (Dacier und Romänen. Eine geschichtliche Studie).

a) *Keltek-e a dákok?* A keltek, mint tudva van, egyszer Kis-Ázsiától fogva Európa nyugati partjáig és Ír országig terjeszkedének; miért nem lehetnének a dákok is keltek? E véleményt ugyan nem támogatják a régi írók, kik, mint Strabo is, a dákokat és gétákat rokon nyelvűeknek (*ἀφύλλοιτοι δ' εἰσὶν οἱ Γέται τοῖς Λακκοῖς*) s a thrakokhoz tartozóknak állítják. De találunk Erdélyországban is fejszéket s egyéb bronz eszközöket, melyenek a keltek által lakott területeken kerülnek elő. Ezekre támaszkodva *segesvári Müller Frigyes* (Die Bronzealterthümer in Siebenbürgen. Archiv des Vereins f. siebenb. Landeskunde, 1858.) azt állítja, hogy Erdélynek egyik népe a rómaiak előtt a keltekhez tartozott; s minthogy három nép lakta volt Erdélyt a rómaiak gyarmatosítása előtt, az agathyrs, bastarn és dák, Müller a dákot véli keltnek. Véleményét, úgy hiszi, támogatja az a körülmény is, hogy a dákok oly könnyen elrómaiásodtak, mint mindenütt a keltek.

De a dákok elrómaiásodásához nem kevés kétely fér, úgy mond Roesler; mert miután az írók tanúsága szerint, tömeges beköltözést indítottak az egész római birodalomból Daciába, az Erdélyben található római régiségek és emlékek egyenesen a római gyarmatok maradványai. Bizonytalan, hogy mennyi római vér és ivadék maradt vissza Daciában: ámde az bizonyosabb, hogy ellenséges dák törzsek még azután is háborgaták az új miveltség területét Antonius Pius, M. Aurelius, Commodus idejökben. A dák sarlós kardot, a gladius incurvust, mely jellemző dák fegyver, nem talál-

ták még az erdélyi bronzok közt: pedig mégis különös volna azt vélni, hogy minden egyéb dák eszköz bronz, csak ama kard vas volt volna, s azért emésztette meg a rozsdá. Nem szerencsésebb azon nyelvtudományi megjegyzése Müllernek, mely szerint az erdélyi dákok a fém-vegyítést úgy tudták volna, mint a keltek, mert íme az oláh *aram* = réz, szó semmi rokonságot nem mutat a görög *χαλκός*-szal, de mutat ős rokonságot a latin, germán és kelt szókkal. Roesler megmutatja, hogy az oláh *aram* az igazi latin *aeramen*, melyet Priscianus és Festus ismernek, s melyet a többi román nyelvekben is megtalálunk; provençal *aram*, francia *airain*, spanyol *arambre* és *alambre*, mint oláhul is *lēmurie*, *arēmurie* helyett. Nem többet érnek mások kelt okoskodásai a nyelvekből. Hene p. o. ugyanott a Sarmizegethusa-t így fejt meg, hogy Sarmis-ház; Kotyso-t így, hogy „Gottes Sohn.“ Leggyermetegebbsen okoskodik a régibb Chiniac, ki szerint a Kotys név annyit teszzen mint „guter Tis“ (Mercurius), Sandava = sandiger Gau, Marcodava = mark-gau, argidava = arger, böser gau. S ezen így megfejtett helyneveket *kelt* nyelvbelieknek tartja. Nem vigyázóbb Majorescu sem, a kiből Roesler következőket közöl:

Déva Erdélyben	Deva, Devonshire Skóciában,
Temes folyó	Themse Angliában,
Buceci, Buceti	Vocetius mons in Rhaetia,
Marmaros	Pliniusnál Marimörusa, mint kimr név,
Rusiava (Orsova)	Ptolemaeusnál Riussiava Noricumban,
Clusiu (Kolosvár)	Clusium Hetruriában,
Desiu (Dézs)	Desio Lombard-Velenczében,
Ardeal stb.	

Ez utolsó, úgymond Roesler, nem más, mint a magyar Erdeuelu; a többi szó, melyek balfelől állanak, ki sem mutatható a régiségben.

Hogy az úgynevezett keltologok mire képesek, mutassák meg Monenak némely szó-fejtései: *Uisg*, ír szó, víz, *di*, ír szó, kicsi, e két szóból lett *Tibisius*, mert az *Ister*-hez képest kis folyó. Így az ír *dear* nagy, *uisg* víz, ebből *Ister*, nagy víz (csak az a baj, hogy a *Tibisius* szóban a jelző elül, az *Isterében* meg hátul van); a *dear* nagy és *abh* folyó szóból lett *Dráva*, nagy folyó, minthogy az nagy a Szávához képest! — E néhány példa is mutatja, hogy efféle dákeltség minden tudomány nélkül való. Ezen kívül arra is figyelmez-

tet Roesler, hogy az igazi kelt helynevek képzője *bona, dunun, durum, magus, nemetum* nem találhatnák meg a dák helynevek közt, valamint viszontag ezek szokott képzője *dava* nem fordul elő a kelt vidékeken.

b) *Gótok-e a dákok és géták?* A gót és géta névhasonlat régen azt a föltevést táplálta, hogy a dákok a gótokkal azonos nép lévén germánok voltak, s e föltevés Jordanisra támaszkodik. Az újabbak közt *Schuller J. K.* (Umriss und kritische Studien zur Geschichte von Siebenbürgen, 1840.) és *Becker* (Ersch u. Grubers Encyclopaedie, Dacia, Bd. 29.) is vitaták; *Wirth* a német történetében és *Grimm Jakob* több értekezésében pedig egész tudományos készültséggel támogatták. Sőt Grimm a géták gótságát a német régiség kellő közepévé igyekszik tenni. Ez ugyan meg-megújítja a kutatásokat, s ma talán be is lehetne már fejezni, annyira ki vannak merítve: az eredmény azonban Grimm ellen üt ki. Se nyelvtani, se történeti érvek nem támogatják Grimm véleményét. „Ha nem volna Grimm az, ki olyanokat állít, hallgatással lehetne mellőzni“, így szól *Waitz* (Verfassungsgeschichte II. köt. a XIII. lapon); *Mullenhoff* pedig szeszélynek nevezi a géták gótságához való ragaszkodást*).

Mégis érdekes tudni a géta és gót nevek összezavarásának

*) „Das Hauptargument, die Namensidentität, wird hinfällig, sobald man sieht, dass Grimm's Guthai, Guthôs oder Guthans nur statt gothischen Gutôs, altn. Gotar oder Gotnar, ags. Gotan, ahd. Gozon oder Gozâ seiner Hypothese zu Lieb erfunden worden, nachdem in der Stelle bei Plinius (IV. 18.) der Text der Bücher *Aorsi Gaudae Clariaeque* durch die genaue Einsicht der Handschriften in *aedis caugde clanaeque* verändert worden und so einer der wichtigsten Anhaltspunkte plötzlich abfiel. Räumt man ein, dass das Getische oder Dakische noch nicht die deutsche Verschiebung der Consonanten kennt (Geschichte d. deutsch. Spr. 436), muss man auch zugeben, dass Getae, den Wechsel der Vocale angenommen, im Munde der Gothen *Kuthai* lauten musste: durch Anomalien und problematische Vergleichen das beliebte *Guthai* rechtfertigen wollen, heisst den Beweis aufgeben; muss man nun ausser dem Mangel der Lautverschiebung — d. h. des charakteristischen Zeichens deutscher Sprache unter den ihr stammverwandten — noch zugeben, um eine Gleichung deutscher und gothischer Wörter herauszubringen, dass im getischen schon der Zischlaut entwickelt war, wo im deutschen noch der Guttural haftete (Grimm, Berichte ü. d. Verh. d. Berl. Akad. 1849, 131. l.), so gibt man offenbar auf, was man beweisen will, die Identität der beiden Sprachen u. Völker, und es scheint nur noch eine sonderbare Laune, das festzuhalten, worauf in nicht eben glücklicher Stunde ein Einfall zuerst geführt hat.“ (Ersch u. Grubers Encyclop. Geten. 8. 463.)

történetét. A IV-dik században Kr. u., midőn a tudomány és izlés hanyatló vala, kezdék a történetírói böngészők a két nevet összevetni, mint Aelius Spartianus és Flavius Vopiscus, amaz Caracalla, ez Probus életiratában. Julianus császár, kinél azonban történelmi tudósságot nem is keresünk, ugyanazon hibát követé el. De Eutropius, Sextus Rufus, Julius Capitolinus nem esnek a megrótt hibába. Ellenben a versírók, mint Ausonius († 392.), de kivált Claudianus († 400.), ki a Stilicho háborúját a gótok ellen a „de bello getico“ nevezet alatt éneklé meg, kapva kapnak e névcserén. Az V-dik században általánossá lesz a hiba, melyet Cassiodorus a gótok történeteit e című könyvben : „de origine actaque Getarum“ írván meg, s annak rövidítője Jordanis, „de Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis“ című könyvével megörökítének.

c) *Szlávok-e a dákok és géták? Katancsich* (Istri accolae II. 284.) a XVIII. század nyelvtudományi műkedvellőségével szlávokká tevé a dákokat, ezt írván : Nomen Dacorum et Mysorum domesticum est. Mert *geta* annyi, mint *djete* = ifjú, *dako* pedig az illir nyelven öreget jelent. *Hene* (Beiträge zur dacischen Geschichte, Hermannstadt 1836.) a görög nyelvnek tulajdonít nagy részt a gétában. Felülmúlja őket *Michievicz A.*, ki a szláv irodalomról való előadásai-ban akadémikus nélkül szlávvá teszi Mysiát, Pannoniát, amaz a szláv *meže, muže* (férfi), ez ugyancsak a szláv *pán* (úr) szóról vevén elnevezését. Az egy *Müllenhoff*, úgymond Roesler, tudományos okoskodás útján tevé hihetővé az összeköttetést a szláv és dák közt; azonban még sok nélkül szükölködünk, hogy az bizonyossá váljék. Roesler, függelékben a géta-dák nyelv maradványokat is közli, miután Boettger Pál már a thrákokat közölte volt (Arica, Hallae, 1851.). Dioscoridesnél, *περι ὕλης ἰατρικῆς* (Kühn, Medicorum graecorum opera, Lipsiae, 1830) és Appuleius Madaurensisnél (de herbarum virtutibus, Parabilium medicament. scriptor. antiqui. ed. J. C. G. Ackermann Norimb. 1788.) dák növény-neveket találunk, a melyeket Roesler felhoz; azután következteti a megtalálható géta és dák személynveket, végre földrajzi neveket. Ezek közül az Ister, Tibiscum helynév, Tibiscum folyó név, a mely Pathissus, Tisa, Tisia, *Τίτσα* is, Maris, Aluta máig élő folyónevek; a *Κάριαις*-t is dáknak vélik.

Egyébiránt még megfejtellenek a dák nyelvmaradványok, melyek, mint látjuk, pusztá nevek; azokból pedig szinte lehetetlen meghatározni, hogy micsoda a dák-géta nyelv. Azonban már Kopitar

figyelmeztete azon közös vonásra, melyet a mai nyelvekben találunk az Al-Dunánál és a Haemusi félszigeten. Vannak sajátosságai az új görögnek, úgymond Miklosich, a melyeket az ó görögből nem lehet megmagyarázni; a bolgár és szerb nyelvben talányokra akadunk, melyeket a szláv nyelvből nem lehet megfejtteni; végre a rumun vagy román nyelv oly tüneményeket mutat fel, melyek meg a latin nyelvből nem érthetők meg. Ezeket az illető nyelvektől való eltéréseket közöseknak találván a mai nyelvekben, alkalmasint az ősi nyelvnek tulajdoníthatók, s az ősi nyelv azonos lehetett a mai albaniai nyelvvel, a mely hasonlóképen részesül a közös vonásokban.

Azon népek tehát, a melyek a régi időben a Haemusi félszigeten laktak vala, mind azon egy törzsnek lehettek ágai, a mely éjszaknyugaton a Dunáig, éjszakra a Dunán túlig, illetőleg bal parti vidékéig, s éjszakkéleten a Kárpátokig terjeszkedik vala; ez a törzs pedig a thrák törzs.

A thrák ősi elemnek tulajdonítja Miklosich tehát

a) azt, hogy a futurum a rumunban, szerbben, bulgárban, új görögben és albaniaiban egy *akarni* jelentésű ige összetételével alkotatik, p. o. a rumunban: *io voiū lauda* dicsérni fogok (volo laudare), holott a többi román nyelvekben *habere* vagy *venire*, a szláv nyelvekben a *bud* — lenni, szó segítségével alakul a jövő idő;

b) hogy a rumun, bolgár, és albaniai nyelvekben az articulus a nomen után áll, mi a többi román nyelvekkel ellenkezik; a szláv nyelvekben pedig nincs is articulus, p. o. a rumunban: *domnulo az úr*, *domnili az urak*;

c) hogy a rumunban, bolgárban, új görögben és albaniaiban a genitivus és dativus egy alak által fejeztetik ki, p. o. a rumunban: *domnului az uré és úrnak*, *domniloru az uraké és uraknak*;

d) hogy némely hangok is közösek az illető nyelvekben, p. o. a ѣ; az m n előhang sajátosság a rumunban és albanesben, így az n és r, az r és l felváltása stb.

Miklosich azután még szókat is hoz fel, melyek vagy csak a rumun és albaniai nyelvekben fordulnak elő, vagy ezekben különös jelentésűek, vagy hangtani sajátossággal tűnnek ki, s így hasonlóképp közös elemre mutatnak *).

*) Ezek közt föltetszők p. o. *mal* litus, alban. *mallj* mons; *nan'e* soror natu major, alb. *n'enn'c* mater, bulg. *neni* frater natu major; kisorosz. *nenja* mater.

3. §.

A meghódított tartomány, melynek közepét a délnyugati Erdély teszi vala, népét a Decebalus hosszú védelme és a rómaiak győzelmei által szinte elveszítette vala; Trajanus tehát az egész római birodalomból telepítte oda lakosokat*). Felette gyorsan és erélyesen gyarmatosítának a rómaiak; az új tartomány a Duna bal partján *Dacia superior* és *inferior* lön; amannak, melybe Erdélyország tartozik, három része: *Dacia Apulensis*, *Malvensis* és *Auraria* ismertes. De már egy század múltával súlyede a birodalom ereje; az éjszokról előtolakodó népek folyvást nyugtalaníták azt, kivált miután a góthok 238-ban először a Fekete tengernél mutatkoznak, Daciának nem vala többé nyugta. Már 237-ben pusztíták azt a karpok, egy dák népség, kik elől sok római telepedő elfuta a Dunán túlra, mint *Lactantius* tanusítja, *Maximianus* szidván, kit vad állatnak nevez. Nem is csuda, hogy az, úgymond, mert anyja a karpok elől Daciából futott volt el ide. *Aurelianus* (270—275) lehetetlennek találván Daciát a gótok és vandalok ellen védelmezni, azt kiüresíté. A kiüresítést teljesnek mondá *Flavius Vopiscus*, kit *Eutropius* kiír: *Cum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret (Aurelianus), provinciam trans Danubium Daciam, a Trajano constitutam, sublato exercitu et provincialibus reliquit, desperans, eam posse retineri, abductosque ex ea populos in Moesia collocavit, appellavitque novam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit. Mert Moesia és Thracia részeiből lett az új Dacia, melyet Dacia Aureliani-nak vagy Dacia ripensisnek neveznek vala. Probus császár is 278-ban nagy sereg bastarn, gepida, vandal népet szállítá által a Dunán innenső részeiből Illyricumba. Constantinus felosztása szerint azután a szélesebb Dacia az illyr praefecturának dioecesisévé lön, magában foglalván a Dacia mediterraneát, Dacia ripensist, Moesia primát, Dardaniát és Praevalitanát. Két dux kormányozá, egyike Dacia ripensisben, másika Moesia primában tartván a szállást. E felosztás tarta mindaddig, míg a bolgárok és szlávok elfoglalák a tartományokat.*

Az elhagyott Daciát a Duna éjszaki részein gótok és vandalok foglalák el, ez utóbbiak a Maros és Körös mellékein. De háború

*) *Eutropius*, VIII. 6. *Traianus, victa Dacia, ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas. Dacia enim diuturno bello Decebalis viris fuerat exhausta.*

törvén ki a gótok és vandalok közt, ezek kiszorúlnak, s Constantinus császártól Pannoniában nyerének szállásokat. Most Daciának neve Gothia lön.

A gótok helyét 372-ben a hunok foglalják el, ezentúl Gothiát Scythia-nak nevezik. A római népnek, vagy a római gyarmatok utódjainak, sem előbb, sem most legkisebb nyoma sincs a mai Erdélyországban. Tudjuk, hogy Priscus, mint byzantinus követ, Attila udvarában fordúl meg 448-ban. Neki alkalmá van a hun birodalombeli népkeverékről tudomást vennie, s elmondania, hogy a hun nyelven kívül gót nyelvet lehet hallani, sőt latint is (melyet *auson-nak* nevez), a mennyiben a rómaiakkal közlekednek (*ἵσσοις αὐτῶν πρὸς Ράμαιους ἐπιμιζία*): de arról, hogy ott egy számos népség van, mely a régi római gyarmatok utódja lévén latinul beszél, nem tud semmit Priscus.

Attila halála után 453. a gepidák, egy gót népség, uralkodnak keleti Magyarországon és Erdélyben a tengerig. Az országnév *Gepidia*, mely még a gepidák eltűnte után is divatozik.

De már 576-ban elhanyaglanak a gepidák a longobardok és avarok csapásai alatt, s ez utóbbiak kezdenek az Enstől fogva Erdélynek keleti hegységéig uralkodni.

Mielőtt az avarok Gepidiát elfoglalják, már régen a Kuban és Don közt a bulgárok alapítottak volt birodalmat, kik 462. óta a Donon innen a Neszterig terjeszkednek, s innen a görög birodalmat nyugtalanítják. Most ők is az avarok járma alá görbednek. Hasonlóképen járnak a szlávok, kik Attila ideje óta mind sűrűbben törekednek dél felé, s 590-ben az avarok hatalmába esnek a mai déli Magyarországon. De a Moldvában és Oláhországban tanyázó szlávok, úgy látszik, függetlenek maradtak. Ezek ellen 590—596-ban a byzantinus hadvezérek Priscus és Petrus hadakoznak, s Theophanes, ki erről ír, nem tud semmit a daciai románokról, holott még három gepida falut is említ meg.

A bolgár Kubrat 634—641-ig lerázá az avar igát; a bolgárok 678—680. átköltöznek a Dunán, meghódítják a szlávokat, legyőzik Constantinus császárt, s azolta Moesia és Kis-Scythia (a mai Dobruđa) *Bolgárországnak* neveztetik. A bolgárok hamar elszlávosodnak, mint a longobardok Olaszországban, a frankok Franciaországban a hódolt népek nyelvét elfogadták.

780 tájban a frankok véget vetnek az avar uralkodásnak; a nyugati avar tartományokat a frankok veszik birtokukba, a keleti

tartományokat a Tisza mentében a bolgároknak hagyják. Az eddig legigázott népek nevei, a szlávoké, gepidáké újra fölélednek: csak rómaiakat vagy rumunokat nem említ senki. Föltéve, hogy Aurelianus után is voltak még Dáciában romaiak, és a gót, hun, gepida, avar uralkodások alatt is megmaradtak, annál föltetszőbb az írók teljes hallgatása felőlök, mert az avarok nagyon fel tudván használni a hódolt népek iparügyességét (a longobardok és szlávok hájókát építének nekik), bizonyosan éltek volna a római műveltséggel is, ha azt Dáciában találják. De erről sehol sincs említés, általában a gótoktól fogva az avarok enyészetéig senki sem tud semmit a régi Dáciának római lakosságáról.

888 tájban beköltöznek a magyarok, ezek legyözik a morvai szlávokat, elfoglalják a frankok által bírt nyugati avar tartományokat, valamint a Tisza mellékein a bolgár uralkodást is, mely ott 670 óta fennállott volt. S a bolgárok a mai Moldva és Oláhország vidékeit is elveszítik, a melyeket a bessenyők foglaltak el.

4. §.

A rumun népség különböző nevezettel ismeretes. Saját honos neve *rumun*, mely a rumun nyelv hangtani törvényei szerint a latin *romanus*-nak felel meg. Ez hát nem a görög *ῥωμαῖος*-ból lett, úgy mond Miklosich, s eredetét nem is lehet abba az időbe tenni, melyben a római uralkodás székének Thráciába való áttétele után a görögök is rómaiaknak kezdék magokat nevezni. Más népek így nevezik: a német *walach*-nak; a bulgar *vlah*, a szerb *vlach*, az orosz *voloch*, a cseh *valach*, (de az olasz *vlach*), a lengyel is *voloch*-nak az oláhot, *vloch*-nak az olaszt nevezi, görögül *βλάχος*, magyarul *oláh*, ellenben *olasz* az itáliai, törökül *iflák*,^s mi csak a *vlah* szónak törökös kiejtése (mint a német *stab* magyaros kiejtéssel *istáp*.) E név a szlávoktól terjedt el, kik avval általában a román népeket nevezik. Azonban a *valh* név eredetileg a keltát jelentette volt a németeknél, azután azon népeket, melyek a kelták helyeit elfoglalták, tehát a román népeket. E jelentést megtartva, az ó felnémet *valh* a szláv népekhez jutott el; s miután ezeknél az oláhot kezdte jelenteni, ez új értelemben, de szláv kiejtéssel tért vissza a németekhez s foglalt helyet a magyar nyelvben is. — A *vlach* szónak *ch*-je nem fejthető meg a szlávból, mint Šafařík véli, nem is a németből, hanem inkább a keltából, úgy mond Miklosich, mert Pott szerint (Ersch u. Gruber II. Sect. 18, 91.)

ach a galoknál vagy kelteknél igen szokott képzője a népneveknek. A *vlach* szónak értelmét a német *wallend*, migrans (Leibnitz VI. 2,62), vagy a szláv *vljek* trahere szóból (Thunmann, miszerint költöz-ködöt jelentene), vagy a Volga folyó (Engel), vagy volsci népnévből (Döderlein, Lat. Etymol. 210) akarni magyarázni, oly hiú, mint azt a szláv *vlad* dominari, a *duce Flacco* (Aeneas Sylvius), *βάλω ἀπίδα* (Bonfinius), a *vallis aquae* (Vaillant), a *latini* (Katančić de Istro, cap. VIII. §. 4.) szókból származtatni. Miklosichból tettük ezeket ide, annak megmutatására, hogy az ismeretlenek kimagyarázásában a régiek még kevésbé akadoztak, mint az újak.

A *vlach* szó a régi szerbben nyájörzöt jelent, az albaniaiban is *čoban*-nak hívják az oláhot; mely török szó hasonlóképen nyájörzöt teszen, mert az oláhok leginkább marhatenyésztők és nyájörzők valának. A *morlach*, olaszul *morlacco*, szó a görög *μαυρόβλαχος*, fekete olaszt vagy fekete latint jelent. Hogy miért nevezik a byzantinus írók Oláhország lakosait *μαυρόβλαχοι*-nak, magát az országot *μαυρόβλαχία*-nak, miből való a török *Kara iflák* (fekete oláh), annak okát ép úgy nem tudjuk, mondja Miklosich, mint nem tudjuk, miért hínak némely népet fejrnek. Ellenben azt történelmileg meg lehet magyarázni, miért hívják a byzantinus írók Oláhországot *οιγγοβλαχία*-nak.

Hajdan egy a dalmát, horvát és bosnyák tartományok között fekvő vidék *vlachiának* neveztetik vala; Farlatinál (4,63) egy 1373-dik évi okmányban olvassuk: „*vlachis schismaticis, quorum nonnulli in pascuis et montibus habitant etc. Majorem Vlachiam circa metas Bosnae in Obsan et Corbavia etc.*“ Schafarik azt véli, hogy ezen vlachok keltek voltak, valamint azon vlachok is, kik, Nestor szerint, az eredetileg Magyarországon lakott szlávokat kiszoríták, s kik meg magok a magyarok által szorítottának ki. Erre Miklosich azt jegyzi meg, hogy a szlávok a *vlach* szóval alig jelentenek vala más népet, mint románt, mert ha elfogadjuk is azt, hogy a szlávok nyugat felé kelt népekkel találkozhattak, meg kell gondolni, hogy azok közül egynek nevéből sem lehet a *vlach* szót kifejteni. A Nestor tudósítását illetőleg pedig, úgymond Miklosich, a legelméesebb magyarázat is csak hozzásejtés marad, valamíg görög íróban nem találjuk meg a forrást, a melyből Nestor azt merítette.

A macedoniai oláhokat a görögök *κοιζόβλαχοι*-nak, a török-szlávok pedig *zinzar*-oknak nevezik, előttünk ismeretlen okból.

Miklosich az új görög *κοιτίζωσσοσ* = hebegőre akarná emlékeztetni az olvasót; Roesler más megfejtést ajánl, mint alább látni fogjuk.

5. §.

A rumun vagy oláh nép most mintegy 4900 □ mértföldnyi területen lakik s hét és fél millióra tehető. Romania, vagy a két dunai fejedelemségek 2255 □ m., még pedig Oláhország 1330, Moldvaország 925 □ m., s ezekben a rumun nép 3 millión felül van; Magyar és Erdélyországban 2,416,874, Bukovinában 178,519, Beszarábiában 490,000, Bolgárországban 350,000, Szerbországban 120,000 rumun van. Homály fedi a rumun nép keletkeztét, mert viszontagságairól igen kevés tudósítást ad a középkor. Hogy a rumunok a rómaiaktól származnak, azt nyelvök bizonyítja, s azt már a XII. század közepén Manuel Comnenus idejében írt Cinnamus is így fejezi ki: *οι Βλάχοι τῶν ἐξ Ἰταλίας ἀποικοι πάσαι εἶναι λέγονται*, mely helyről alább több szó lesz. Bizonyos az, hogy a rumunok azon rómaiaktól származnak, kiket Trajanus 106. tájban, Decebalus legyőzése után, az egész római birodalomból Dáciába telepíte. Csudálatos, hogy a gótoktól fogva 275. Kr. u. egész a XIII. századig semmi nyomát nem találjuk sem a görög, sem a nyugati íróknál a rumun népek a mai Erdélyországban, de sőt valamennyi Dunán inneni részeken sem.

Túl a Dunán azonban nemcsak Bulgáriában és Szerbiában, hanem Macedoniában is találunk rumunokat vagyis oláhokat, a kiket *kutzo-vlachoknak* neveznek, mint látók, de a nyelv- és történelemvizsgálóknál *macedo-vlachok* nevről ismeretesek. Roesler a kutzo-vlachok nevét onnan magyarázza meg, hogy a VII. században egy csapat bulgár, elvonulván az avar uralkodás elől, Macedoniába ért. Ezen bulgárok alkalmasint a *kutrigurok* vagy *kutziagurok* törzséhez tartoztak, mert egyik püspökjök Macedonia görög püspökjeinek jegyzékében előfordúl. A *kutziagur* névről lett volna a *kutzovlach*. Most Alsó-Albaniában, Thesszaliában, nyugati Macedoniában, Görögországban találjuk még; a Delphi-hegységben *nagy oláhság* *μεγάλη Βλαχία*, van.

Albaniában is vannak rumunok; az Arachtos (Aspropotamos) felsíkjain a Janina tóig *Vlachochoria* (*Βλαχοχώρια*) nevű tartomány van.

Honnan valók ezen déli vlachok, a kik nyelve annyira meg-egyez az éjszakiak nyelvével? s mostani lakhelyeik a régi korban is azok voltak-e?

Azt tapasztaljuk, hogy midőn a törökök Thesszáliát és Macedoniát elfoglalák, *Votskop* tekintélyes helye vala az oláhoknak. A török hódítás elszéleszté az oláh lakosokat, kik *Voskopolist* (*Βοσκόπολις*) alapíták; a név a legeltetésről való. Azután *Moschopolis* lett belőle, 8—10 ezer házzal bíró város, melyben nyomda is vala, mely azonban *Leake* angol utazónak idejében (1804) már elhanyagolt volt; most alig 200 háznyi falu. Az albaniaiak nyomása kiköltözésre bírá az oláhokat. Kalarytes lakossága is azt mondá Leakenak, hogy a törökök elől Thesszáliából költöztek volt ide. Ma Thesszáliában igen gyér az oláh lakosság, pedig a XIII. században uralkodó vala ott; akkor Nagy-Oláhságnak (*μεγάλη Βλαχία*) neveztetik vala, s a régi Thesszália név nem is járt. Már 1082-ben *Eaxeva* nevezetes oláh helység vala Thesszáliában. S a mint itt Nagy-Oláhság, úgy Aetoliában és Akarnaniában Kis-Oláhság (*μικρά Βλαχία*) vala, hol ma, tudunkra, nincs is oláh. Egyebütt sem találunk ma oláhokat, a hol hajdan voltak, p. o. a déli Thráciában, Konstantinápolytól Vizyáig (*Βιζύνη*, most Vize); a Balkanban már a VI. században akadunk oláhokra. Tehát bizonyos az, hogy a déli oláhok nem mindenkor azon egy helyen laktak. E mellett szembe tűnik, hogy a déli oláhokat sokkal előbb, már a VI. században, kezdi emlegetni a történelem; ellenben az éjszaki oláhok csak a XIII. században jönnek elő az íróknál. A dáciai rómaiak áttelepítése közt Moesiába 274-ben, és a *vlachok* föllépte közt a déli völgyekben csak háromszáz év van: ellenben amaz áttelepítés közt s a Dunán inneni rumunok okleveles megemlítése között a XIII. században egész ezredévnyi hézag tátong.

Lássuk most közelebbről is a történetek tanubizonyságait az oláhokról.

579-ben az avarok Thráciába rontván, Konstantinápolyt kezdék szorongatni, mi alatt a byzantinus vezérek Martinus és Comentiolus háta megé kerülnek vala az ellenségnek. A kész megtámadást azonban a véletlen akadályoztatá meg. Mert egy teherhordó ló a leeső batyuját hurczolván, gazdájának ezt kiáltá egyik társa: *Torna, torna fratre!* A vitézek meghallván e kiáltást, s azt visszafordulást sürgető intésnek vevén, a seregben hirtelen támadt zavar és félelem futást idéze elő. Lásd Theophanes Chron. Bonnae I, 397. *)

*) Itt megjegyzi Roesler, hogy Büdinger (Oesterr. Geschichte I. 69.) a „*retorna, torna* kiáltást, megfoghatatlanul („*Unbegreiflicher Weise*“) avar nyelvbelinek tartja, holott rumun vagy román nyelvbelisége világosnál világosabb

E néhány szó rumun nyelvbeli, s azt bizonyítja, hogy a görög se-

Ezen megjegyzés alkalmat szolgáltat nekem is annak felhozására, hogy hasonló föltetsző botlást teszen Büdinger az „Ein Buch ungarischer Geschichte. 1058—1100.“ (Leipzig, 1866.) czímű munkájának 97. lapján, a hol az árpádi királyok öröködéséről szólván, Kinnamos byzantinus íróra hivatkozik. Kinnamos ugyanis (V. I., 203. lapján) ezeket írja: Ἰατζᾶ δὴ τούτω ἦσθη μὲν ἀδελφῶ Βλαδισθλαβός τε καὶ Στέφανος· οὐκ οἶδα δὲ ὅτι προσκεκροκότε ὑπερφωῶς ἐμισθῆτην αὐτῶ. ἀμέλει καὶ μετὰ πολὺν τὸν ἄλλοτε ἀλλαχθὲν δραμὸν τέλος βασιλεῖ προσελθόντε χειρὸς ἐγενέσθη τῆς αὐτοῦ. καὶ ὁ μὲν βασιλέως ἔφημεν ἀδελφιδὴν ὁ Στέφανος, Μαρῖαν τὴν Ἰσακίου τοῦ σεβαστοκράτορος πᾶντα περικαλλῆ καθάπερ εἴρηται οὖσαν, ἄτερος δὲ ἄλλῃ διετέλει. τότε τοῖνον ἐπειδὴ τοῦ Ἰατζᾶ τελευτηκότος θάτερον τῶν ἀδελφῶν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ὁ τοῦ δικαίου ἐκάλει θεσμός (νόμος γὰρ οὗτος παρὰ τοῖς Οὐννοῖς ἐστὶν ἐπὶ τοὺς περιόντας αἰ τῶν ἀδελφῶν τὸ στέφος διαβαίνειν), κατάγειν τούτους εἰς γῆν τὴν πατρῶαν βασιλεὺς σπουδῆς εἶχεν. Ἰατζᾶς γὰρ τὸν πάτριον παριδὼν νόμον ἐπὶ τὸν υἱὸν τὴν ἀρχὴν διεβίβασεν. Οὐνοὶ τοῖνον τὸ μὲν τι τοῦτον αἰδεσάμενοι τὸν νόμον, τὸ δὲ καὶ τὴν βασιλείως εὐλαβηθέντες ἐφοδον, Στέφανον τὸν Ἰατζᾶ τῆς ἀρχῆς παραλύσαντες θάτερῳ τῶν ἀδελφῶν τῷ Βλαδισθλάβῳ ταύτην ἀπέδοσαν. τῷ γε μὴν Στεφάνῳ, φημι τῷ πρεσβυτέρῳ, τὴν Οὐρούμ ἀπεκλήρωσαν τύχην. βούλεται δὲ τυτοῦ παρὰ Οὐννοῖς τὸν τὴν ἀρχὴν διαδεξόμενον ἐρμηνεύειν τὸ ὄνομα. Azaz: „Gézának két atyjafija vala, Vladiszlav és István. Nem tudom pedig, hogy mivel sértették volt őt, de nagyon gyűlöli vala azokat. Tehát sok ide-oda bujdosás után végre a császárhoz folyamodának, s oltalma alá adák magokat. Ott az egyik, István, a császár kis hugát, Máriát, Izsák császár leányát, ki nagyon szép vala, vevé feleségül, a másik nótelen éle. Midőn tehát Géza halála után az egyiket a törvényes szokás a királyi székre híná, (mert az a törvényen nagyon a magyaroknál, hogy a korona mindenkor az életben lévő atyafiakra [fítestvérekre] szálljon), a császár őket hazájokba visszavezetni törekvék. Mert Géza, megvetvén az ősi törvényt, az uralkodást a fíjára szállította volt. A magyarok azért, részint tisztelvén ama törvényt, részint a császár bejövételétől is tartván, Istvánt, Géza fíját, megfoszták az uralkodástól, s azt az egyik testvérnek, Vladiszlavnak, adák által: Istvánnak pedig, az idősbiket értem, az *Urum* méltóságot juttaták osztályúl. Ez a név t. i. az uralkodásra következőt szokta jelenteni a magyaroknál.

Kinnamos tehát azt állítja, hogy ősi szokás és törvény szerint a magyar királyi szék az elholt király után ennek életben lévő atyafiaira (testvéreire) néz, nem saját fiaira; tovább elmondja, hogy azt, a kire az örökség néz, *urum* névvel nevezik a magyarok. Világos, hogy a vélt királyi örökös *uram*-nak szólíthatják vala; azért nevezi Kinnamos *uram-méltóságnak* a kijelölt királyi örökséget. Büdinger már Kinnamosra hivatkozván, ezt mondja: „Uebrigens behauptet Kinnamos (V. I. 203. l.), der praesumtive Thronerbe heisse bei den Ungarn *Urumtychi* (Οὐρουμτύχη). Hogy miért olvassa össze Büdinger az οὐρούμ és τύχη (*uram* és méltóság) szokat, melyeket az eredeti szöveg az ἀπεκλήρωσαν igével választ el, azt nem lehet megfogni. Még a latin fordítás sem javasolja az összeolvasást, mert ez így hangzik: Stephano vero (seniorem dico) Wrumi dignitatem concesserunt, quo nomine ita apud Hungaros regni successor indicatur,

regben rumun katonák is valának, kik az előadás szerint a Haemusból valók lehettek.

Ezután hézagot hagynak a történeti tudósítások egész 1027-ig, a midőn II. Basilius császár a szaraczenok ellen készül Siciliába, seregében vlachokat említ Lupus Protospatha, a ki 1102. tájban írta. Thunmann (Untersuchungen über die älteste Geschichte der östl. europ. Völker, 352) így közli a helyet: „Despotus Nicas in Italia descendit cum ingentibus copiis Russorum, Vandalorum, Turcarum, Bulgarorum, *Blachorum*, Polonorum, Macedonum, aliarumque nationum, ad Siciliam capiendam.“

1082. I. Alexius Comnenus a normann Bohemund ellen indulván, Thesszaliában Exevába érkezék, mely hely, Anna Comnena szerint, *vlach* vagy *oláh*. (*Κατήλθεν εἰς Εξεβαρ' χωρίον δε τοῦτο Βλαχικόν*. Anna Comn. V. 138). Ugyancsak I. Alexius Comn. alatt 1091-ben vlachok szolgálnak a kúnok ellen is. (Anna Comn. VIII. 227. *ἀλλὰ κατὰ μέρος νεολέκτους καταλέγων, ὅποσοι τε ἐκ Βουλγάρων καὶ ὅποσοι τὸν νομὰδα βίον εἶλοντο. Βλάχους τούτους ἢ κοινῇ καλεῖν οἶδε διάλεκτος*. Alexius a sereget újra szervezvéen részint bulgárokat, részint olyanokat szede be, kik nyájörző életet követnek, s a kiket a köznyelv vlachoknak nevez.)

1095-ben egy Pudilus nevű vlach (*πουνδίλου τινὸς ἐκκρίτου τῶν Βλάχων*, u. o. X. 273) viszi meg Anchialos vlach városból annak hírért, hogy a kúnok általmentek a Dunán.

A XII. században a Tudelai Benjamin, héber utazó (iter inter Barium et Abidum, héberül és latinul Tafelnál de Thessalonica, pag. 467.) ezt írja: „Hoc est Vlachie initium (Zeitunnál), cujus incolae montes incolunt: gens ipsa Valachorum nomen gerit. Celeritate cum capreolis conferendi, e montibus in Graecorum regionem descendunt, ut spoliū et praedam auferant. Nemo illos bello lacessere potest: neque rex ullus eos domare potest.“

Tudjuk, hogy II. Basilius császár hosszú küzdelem után 981—1019. ura lön Bolgárországnak. Századok múlva ismét a Dunáig terjede a görög birodalom, ámbár a bulgárok még több ízben fellázadának, jelesen 1025—1041 s 1073—1075. Ekkor ott is előtűnik a vlach nemzet, t. i. a Moesiában telepített rómaiak utódjai, kik addig mintegy a szlávok által elborítva, úgy, mint ezek, a bulgárokat uralták.

II. Izsák Angelus 1185-ben III. Béla magyar király leányát feleségül vevén, nagy fényüzéssel készülle a menyegzőre, melynek

költségeit a tartományok adója fedezze. A Bolgárország oláhait is meg akarák adóztatni; s a fizetni vonakodók marháit elhajták. Két oláh atyafi, Péter és Aszan, a zendülők élére áll. Izsák császár győz ugyan, de az atyafiak a Dunán átszöknek a kúnokhoz, kiknél ótalmat, s majdan segítséget találnak. 1190-ben a kúnok, mint az oláhok szövetségesei, győznek, s e percztől fogva ismét vége lőn a görög császárok hatalmának a régi Moesiában vagy Bolgárországban.

A Konstantinápolyban széket foglaló gyenge latin császárság 1204—1267 nem gátlá a hacmusi vlachok függetlenségét. Számtalan belső és külső zavarok közt 1388-ig állanak fenn a belföldi fejedelmek, míg az oszman hatalom Murad alatt elnyomta Szizsman-t, mint nemsokára a Rigómezőn a szerb czár is elveszíté önállását.

A bolgárországi oláhok függetlenségi háborújának első idejére gondolja tehetni Roesler a dunáninnereni, vagy északi oláhok első telepedéseit. Gyakran kénytelenek levén a Kúnországba, azaz mai Oláh- és Moldvaországba, menekülni, ezen országnak kedvező mivoltát kezdék megismerni; s midőn a XIII. század első harmadában a kúnok ereje a mongol csapások alatt elhanyaglott: a nyájörző oláhok észrevétlenül mind gyorsabban terjedének el abban. S mennél hatalmasabban terjeszkednek a törökök a Dunán túli déli tartományokban, annál inkább vonulának az oláhok a Dunán innereni vagy éjszaki vidékekre. Így volna megfejtve azon történelmi talány, hogy az oláhokat az éjszaki tartományokban, jelesen Erdélyországban, csak a XIII. században, de legott feltűnő mennyiségben, találjuk meg, ellenben a déli tartományokban a VI. század óta emlegetik őket a történetírók. S az oláhok költözködéseit még utóbb is tapasztaljuk. IV. László magyar király idejében, 1284-ben, Máramarosba költöznek be; ezekből 1359-ben Moldvába vonul egy csapat, mely ötszáz év alatt az egész tartományt elrománosította.

6. §.

Másképen adják elő a rumun nép történeteit magok a rumun írók. Ezek szerint a rumunok Dáciában, a mai Erdélyországban, a rómaiak gyarmatosítása óta mind folyvást és szakadatlanul laktak volna, saját fejedelmeik alatt, kiket a magyarok a IX. században legyőzének. A magyarok tehát, ez írók szerint, az oláhok hódítói, még pedig lehető, igazságtalan hódítójik. Ez írók *Béla király* Név-

telenjére hivatkoznak — mert az az egyetlen kútforrás, a melyből a IX. századbeli oláh történeteket Erdélyben merítik.

Ugyanis a Névtelen a *Terra Ultrasilvana*-ról azt írja (Cap. XXIV.) „Et dum ibi diutius morarentur, tunc Tuhutum, pater Horca, sicut erat vir astutus, dum coepisset audire ab incolis bonitatem terrae Ultrasilvanae, ubi Gelou, quidam *Blacus*, dominium tenebat, coepit ad hoc anhelare stb.“ „Pater Ogmand, speculator Tuhutum, . . . domino suo de bonitate illius terrae multa dixit, quod . . . habitatores terrae illius viliores homines essent totius mundi, quia essent *Blasii* et *Sclavi*, et dux eorum Gelou minus esset tenax, et non haberet circa se bonos milites, et (non) auderent stare contra audaciam Hungarorum, quia a Cumanis et Picenatis multas injurias paterentur (Cap. XXV.). Hoc dum Tuhutum audivisset a legato, praeparavit se cum suis militibus et . . . egressus est ultra silvas versus orientem, contra Gelou *ducem Blacorum*. Gelou vero dux ultrasilvanus stb. (Cap. XXVI.) . . . Et cum vellent transire amnem Temes, venit obviam eis Glad, a cujus progenie Ohtum descendit, dux illius patriae, cum magno exercitu equitum et peditum, adiutorio Cumanorum et Bulgarorum atque Blacorum. (Cap. XLIV.)

Tehát a Névtelennek tudósítása szerint, a magyarok megszállásakor a IX. század utolsó tizedében Erdélyben és a mai Bánátban oláhok és szlávok laknak vala, ott *Gelou*, itt *Glad* fejedelem vagy vezér alatt, ez utóbbinak kúnok és bolgárok is segítségül lévén.

Hogyan egyeztethetjük meg a Névtelennek tudósítását más történelmi források tudósításával? Hihetünk-e neki akkor is, mikor ellenkezik az ismeretes történetekkel? A Névtelen úgy tudja többi közt, hogy Zalán elődje Kean (magnus Kean, proavus ducis Salani, Cap. XII.) „dux de Bulgaria egressus, auxilio et consilio imperatoris Graecorum, praecoccupaverat terram illam; továbbá, hogy a görög császár és a bolgár fejedelem nagy sereget küldének Zalán segítségére. (Cap. XXXVIII.) stb. Szóval, a Névtelen úgy tudja, hogy a magyarok megszállása előtte konstantinápolyi császárok némi hatóságot gyakoroltak volna a mai Magyarországon. Ellenben a byzantinus írók, jelesen Constantinus Porphyrogenitus, erről mitsem tudnak, de más író sem tud arról semmit is. Mióta a bolgárok 678—680 Kr. u. átköltözvén a Dunán, a mai Bolgárországban új hatalmat alapítottak, melynek nyugati határai Magyarországon a Tiszáig érnek vala, azóta a görög császárok hatalma nem terjeszkedett a Dunáig. S ők épen a magya-

rokat a félelmes Simeon bolgár király ellen hívák föl, mit a görög írókból hitelesen tudunk; ők tehát inkább Árpádék szövetségesei valának a bolgárok ellen, hogysem ezeket s velök együtt Zalánt a magyarok ellen támogatták volna! Szent Istvánunk idejében megbukik a bolgár birodalom; ekkor éri megint a görög császárok tekintélye a Dunát, s így Magyarország határait is, a mennyiben a rác vagy szerb nép nem állja el útját. A Névtelennek tudósítása szerint a magyarok megszállásakor fő szerepü vala a bolgár szövetség: ez pedig akkor nem is létezhetett. Ha erre nézve csalatkozik Névtelenünk: bizony másra nézve is csalatkozhatik, s az ő tanúságát az oláhok mellett nem fogadhatjuk el, más történelmi tanúságok ellenében.

Ha igazán Árpád idejében Gelou oláh fejdelem volt volna: az oláhok nagy mennyiségét már a magyarok első idejében is föl kell tennünk, s akkor azoknak emlegetését méltán keressük a legrégibb magyar oklevelekben is. De nem találjuk meg az *árpádkori új okmánytárban* *), melyben pedig a 35. (1176-ból), 43. (1197), 50. (1204), 117. (1224), 180. (1232-ből) oklevelek erdélyi ügyeket illetnek. A Fejér-féle Codexben is csak az 1222-dik és 1224-dik évi oklevelek említik meg az oláhokat (*Blaci, Blacci*). Tehát az árpádkirályok okleveleiben csak a XIII. században tűnnek elő az oláhok. Ebből pedig azt kell következtetni, hogy nem mindjárt a magyarok megszállásakor és utána laktak Erdélyben és Magyarország kelet-déli részeiben feltetsző mennyiségben az oláhok, hanem hogy később terjedének el. S ez, úgy látjuk, megegyezik a külföldi történelmi adatokkal is. Magára Oláhországra nézve is a XI. századból egyetlen egy tényt bírnak felmutatni, mely a rumunok létéről tanúsít. Anna Comnena beszéli, hogy 1080 tavaszán a besenyő fejedelem Tzelgu 80,000-nyi hadat vezetete a byzantinusok ellen, mely had szarmatákból, skythákból és dák seregből áll vala Salamon vezér alatt. -- E dák sereget vélik oláhnak, azonban nyilván a déli Aurelianus-féle Dáciából valónak kell tartani, mert ennek neve divatozik az akkori íróknál. Thunmann felhoz ugyan még a lengyel Kadlubekből három tényt az 1096, 1145 és 1182. évekből, melyek oláhokról tanuskodnának, kik ott *thibiani, libiane*i és *tibiane*i név-

*) Magyar Történelmi Emlékek. Kiadja a M. T. Akadémia történelmibizottmánya. Első osztály: Okmánytárak. Hatodik kötet. Pest, 1860.

vel fordúlnak elő : de nincs tudományunk, hogy valahol így nevezték volna az oláhokat.

Még a XII. században sem találunk oláhokra az írónál, se Oláh- se Moldvaországban. Egyetlen egy tényt említnek ez utóbira nézve. Cinnamus beszéli, hogy Manuel Comnenus „a Vlachok nagy seregét, kiket Italia régi gyarmatosainak mondanak, a Fekete tenger mellékéről támasztá fel Magyarország ellen, a honnan ezt még soha ellenség nem támadta volt meg.“ Ezeket a vlachokat Moldvából valóknak gondolják : pedig azokat kell érteni, kik Konstantinápolytól fogva a Feketetenger partján laknak vala. S innen csakugyan nem rohant soha ellenség Magyarországra : Moldvából ellenben leggyakrabban csapának be a besenyők.

Azt kell tehát vélni, hogy a Névtelen utóbbi kornak, azaz a maga korának, viszonyait helyezi a IX. századba. Innen magyarázható meg, hogy például a Sz. Gellért legendája, mely Achutumról bővecskébben szól, nem említ oláhokat, pedig elbeszéli, hogy Achutum Bődönben (in civitate Budin, most Vidin) a görög szertartás szerint vette volt föl a keresztséget, s Maroson (in urbe Morisena) egy monostort alapított görög szerzetesekkel ; elbeszéli, hogy Gellértnek hét tanult szerzetese vala, kik ügyes magyar tolmácsok (ungarica lingua interpretes expediti) lévén, magok predikálnak vala a népnek ; hogy oláhhul is prédikáltak volna, azt nem említi, tehát nem valának akkor még a Maros mentiben oláhok. Az Achutum görög szerzeteseit pedig nem lehet oláhoknak tartani, hisz az újabb időkig görög szerzetesek voltak még az oláhországi monostorokban is. Ez átvezet minket a rumunok vallására, mely nyomos tényező a fenforgó kérdésben.

7. §.

Aurelianus idejében a keresztyénség csak úgy terjedhetett a római Dáciában, mint bármely más római tartományban. Föltéve, hogy a Dunán inneni részekben s a mai Erdélyben nagy számmal maradtak volna római gyarmatok, vagy elrómaiásodott népek : vajjon ezekhez el nem jutott volna-e a keresztyénség a Dunán túli rómaiaktól? Csak a Moesia és aurelianusi Dácia oláh keresztyénei közt nem nyilatkozott volna a keresztyén hitlejlesztési buzgóság? Vagy az erdélyi keresztyén oláhok soha sem gyakorlának hatást győzőjükre?

Íme a nyugati gótok, Ulfilas ideje, tehát a IV. század első fele előtt, nem ismerték volt a keresztyénséget; s azt velök nem országukbeli, azaz rumun, hirdetőik ismertették meg, hanem Ulfilas Konstantinápolyból vivé azt be.

A IX. században a két legnagyobb görög apostol Methodius és Konstantinus az éjszaki szlávokhoz viszik el a keresztyén hitet; útjuk a kazarokhoz is elvezeti, de sehol nem találunk se keresztyén, se pogány rumunokra.

S a magyarokhoz is a keresztyénség nem a belföldi románoktól jutott el, hanem nyugatról és Konstantinápolyból. Ezt a körülményt jól kell szemügyre venni. Mert föltéve, hogy a magyar megszálláskor Erdélyben és Magyarország dél-keleti részeiben a románság tetemes számmal lakik vala : az vagy pogány, vagy keresztyén volt. Ha pogány volt, meg nem lehet fogni, miért nem fogadta el a nyugati keresztyén tant, mint a magyarok : ha pedig keresztyén, s a görög egyházhoz szító keresztyén volt a románság, akkor meg azt nem lehet megfogni, hogy miért nem terjedt el a görög egyházi tan a magyarok között is, holott többen közölök Konstantinápolyban vevék föl a keresztséget. Okvetlenül áll tehát, hogy a magyar megszálláskor s utóbb is még sokáig Erdélyben és Magyarország dél-keleti részeiben se pogány, se keresztyén oláh vagy rumun nem vala még. Ez a nép tehát később költözködék be lassankint a Dunán túli szláv tartományokból, s csak a XIII. században kezde feltűnedezni Erdélyben.

Ezt pedig, úgy látszik, legvilágosabban az is bizonyítja, hogy az erdélyi és moldva-oláhsági rumunoknál az egyházi nyelv a szláv volt. Erdélyben csak I. Rákóczi György 1643. october 10-kén hagyá meg az oláh püspöknek, „quod sacrosanctum Dei verbum juxta sacros bibliorum codices tam dominicis quam aliis diebus festivis, tum in ecclesiis, tum ad funera, tum vero alibi utrobique locorum desiderabitur, vernacula sua lingua praedicabit, praedicarique per quosvis alios quoque pastores procurabit et faciet.“ Ugyanezen időtájban, azaz 1642-ben, Jásziban is a szláv nyelv helyett a rumunt vevék föl az egyházi használatba, megtartván azonban a cziril betűket, mint Erdélyben is. Tehát Dunán túl szláv népek közt laktak volt a rumunok; azok közt, a Dunán túli szlávok közt, fogadták volt el a keresztyénséget az egyházi szláv nyelvel s a szláv írással együtt.

8. §.

Végre ugyanazt bizonyítja a rumun nyelv is. A nyelvek t. i. mindenütt és mindenkor azon népek nyelveiből vesznek föl szókat, a melyek közt élnek, vagy éltek. Azért mindenik nyelv magán viseli a népe viszontagságainak bizonyítékait; így a magyar, így a rumun is.

Miklosich, ki legmegbízhatóbb tekintély, a rumun nyelvben 1) *ős elemet* talál, mely a régi thrákból jutott abba szintűgy, mint a bulgárba, szerbbe, új görögbe, albaniaiba, a miről már volt szó (lásd a 131. lapot.) 2) *latin és görög elemet*. A latin elem nemcsak grammatikai alakját határozza meg rendesen, hanem legnagyobb részint szókincsét is teszi a rumun nyelvnek. Amazt Diez román nyelvekbeli egybehasonlító grammatikájából lehet meglátni; ezt, a latin szókincset a rumun nyelvben, úgymond Miklosich, eddigelé még nem tárgyalta senki kellő tudományossággal. — A görög elemet csak a szótárban találjuk meg; erre nézve Roesler helyesen tájékozza az olvasót. A rumunok a görög egyházhoz tartozván, már ennél fogva is sok görög szót vehettek föl az egyházi ügyek és viszonyok megjelölésére. Ámde a görög egyház soha sem taszította el annyira a népek nyelveit, mint a római egyház; azért a rumunoknál se volt a görög nyelv egyházi nyelv; de a saját rumun nyelv se volt az, hanem a XVII. század elejéig a szláv, mint láttuk. Azért sok egyházas kifejezés a rumun nyelvben nem görög, hanem szláv. Továbbá a görög eredetű hoszpodárok uralkodása a dunai fejedelemségeken, s a fanariota görögök oda tódulása nagyon öregbítette a rumun nyelv görögösségét. De korábbi görög hatást is mutat fel az, különösen Erdélyben, hol görög hoszpodárok és fanarioták nem voltak. Nehéz azonban meghatározni, vajjon a római időből származik-e már az, vagy a középkorból. A macedo-rumun nyelvjárásban még több görög szó találatik, mert ott századokon keresztül tartott a közlekedés a románok és görögök közt.

3.) A *szláv elem* hatását két dologban mutatja fel a rumun nyelv: *képzők*-ben, mert a szóképzésben szláv képzőket is használ; és *szókincsben*. Erre nézve is kétféleképen hatott a szláv nyelv, vagy úgy, hogy a latin szók jelentését módosította, mintegy elszlávósította, p. o. *lume* mundus, lat. lumen, a szláv által vette föl azt a jelentést, mert abban *svjet* lumen és mundus, mint a magyarban is a

világ szó lument-t és mundus-t jelent; vagy úgy, hogy tetemes számu szláv, jelesen ószlovén szó jutott a rumun nyelvbe. Még azt a különbséget is kitünteti Miklosich, a mely az eredeti szláv szók, és azok közt van, a melyeket magok a szlávok is más nyelvekből kölcsönöztek, de azután a szláv nyelvből kerültek a rumunba. *)

4.) De van a rumun nyelvben még *török elem* is, melyet Roesler állított össze. A nyelv nemcsak számos török szót, hanem némely képzőt is vett föl. A fölvett török képzők *ži* (dsi), mely a rumunban *žiu*, p. o. *laptažiu*, téjárus, *lapte* tej; *lampažiu* lámpacsinaló stb. *lik*, p. o. *birbantlik* dözsölés, feslettség, *birbante* gaz ember; *inžinerlik* úti építészet stb. *li*, *lu*, p. o. *žearkliu* karomás, *čeark* kör stb. Török szóknak veszi azonban mindazokat Roesler, a melyek a török nyelv útján kerültek a rumunba, habár különben arab vagy perzsa szók volnának is. Ide teszünk néhányat, melyek a magyarban is megvannak.

Aslan, a török arslan, közönségesen aslan, m. oroszán; *balta*, t. *balta*, m. *balta*; *bekier* nőtelen, t. *bekiar*, m. *betyár* (mely előbb nőtelen s azután függetlenül élőt, csavargót jelent. (Betyárt, azaz nőtelen, nyári munkára szoktak fogadni). — *Bumbah*, t. *pembuk*, m. *pamuh*; *pamut*; *dulamje* t. *dulame*, m. *dolmány*, új görögben is *τουλαμάς*; *ibrik*, t. *ibrik*, m. *ibrik*; *kazan*, t. m. az albaniaiban is *kažán*; *kais*, t. *kaisi*, m. *kaiszi* (baraczk); *kalpak*; — *kapak* fedél, t. *kapak*, m. *kupak*; *kin* (Pein, Marter, Plage) *kinui* *kinozni*; t. *kin* gyűlölet, bosszú, harag; *kin* almah *boszúlni*. Vajjon a magyar *kin* is a perzsa-török *kin* volna-e? — *íeranč*, p. t. *narinž*, m. *narancs*; *szobe*, *kályha*, a *bánátban* *szoba* is, t. *soba* *kályha*; *harač* *adó*, t. m. *harács*; *harami* *zsvány*, m. *haramia*; *kasab* *mészáros*, t. a. *kasab* *levágni*; m. *kaszab*-*olni*; *čeardak* *sátor*, t. *čarduk* „*pavillon*“, m. *csárda*; *čiób* *darab*, *cserep*, t. p. *čub* t. (csīp)-*csup*; *čiókan*, t. *čekian*, m. *csákány*; *čiu* *erde* *csorda*, t. p. *čerende* a *mi* *legel*, *legelő*; *čiture* *veder*, t. *čiture* *faedény*, melyben *útra* *való* *vizet* vagy *bort* *visznek*, m. *csutora*; *šalvari* *bó* *nadrág*, t. *šelvar*, m. *salavár*; *šatre*

*) Miklosich más írókra is van tekintettel. „Die im Ofner Lexikon niedergelegten Deutungen und die Ansichten Schullers über rumunische Etymologie sind werthlos: sie sind von uns nur in der Absicht aufgenommen worden, um von der immer noch möglichen Rückkehr zu dieser Art Sprachforschung, so viel an uns ist, abzuhalten.“

sátor, t. p. čadir (szanskr. čhatra ernyő); šerempeu vízi árok, t. šarampo, karózat, m. sorompó stb.

A rumun nyelvnek saját elemei a régi thrák, meg a latin; e kettő teszi saját egyediségének alapját. De görög, szláv és török elemei amaz egyediségének külső viszontagságait tükrözik vissza. Ez öt elem nem csak azt mutatja, hogy miből, de azt is, hogy hol képződött a rumun nyelv. S ez utóbbi nem mutat Erdélyre, vagy általában a Dunán inneni részekre, hanem a Haemusi félszigetre.

Ha a rumun nép a Dunán inneni részeken alakult volna, nyelvében nem csak gót, hanem hun, besenyő és kún elemeket is mutatna fel. A mi a gótot illeti, arra nézve azt mondja Miklosich: „Én azt találtam, hogy a rumun nyelvbeli németség újabb időben került abba. A rumun nyelvnek részinti thrakos alakja, meg a német alkotó részek híja különböztetik meg azt a többi román nyelvektől. Azért nem helyeselhetem Cipariu nézetét. (De latinitate linguae valachicae, Blasii, 1855), midőn azt állítja: „E lingua germanica, per Gothos non pauca vocabula in linguam valachicam irrepsisse videntur, saltem ea, quae etiam extra Transylvaniae fines usitata sunt.“

Ugyanezt kell a magyar elemről is mondani, mely, Miklosich szerint, csak némely tájakon tolakodott a nyelvbe, de ott csupán a szótárra vonatkozik. A magyar elem s az új kor hatásának eredménye: azon korból, mely kilencz századig tartta, se gót, hun, se besenyő, se kún hatás nem látszik meg a nyelven.

9. §.

Ezek után következő eredményeket fogadhatunk el Roeslerrel:

a) A rómaiak az eredeti dák népséget elűzték, s újra megnépesíték a hódított országot. A szabad dákok és a római tartomány között lobogó ellenségeskedés megakadályozá a két elem összeolvadását.

b) Az oláhok rumunoknak nevezik magukat, mert a római, azaz byzantinus, birodalom alattvalói voltak; így nevezik magokat az új görögök és bolgárok is.

c) Az oláhok azon római gyarmatok utódjai, kik a Trajanus Dáciájából az Aurelianus Dáciájába települtek, azután a görög birodalom átzajlott népköltözés által egymástól elszakadván, a Haemus félsziget keleti és közép részeiben szóródtak el. Két fő ágat lehet megkülönböztetni: az éjszakit és a délit. Az éjszakinak hazája

sokáig Bolgárország vala, melyből Erdélybe, Oláhországba és Magyarországba költöztek. A déli ág megtartotta régi lakó helyeit Macedoniában és Thesszaliában. Az északi jobban összekeveredett a szlávval, mert hosszabb ideig belső összeköttetésben vala a bolgár szlávokkal; a déli viszont a görög nyelvvel keveredett jobban össze.

d) A Trajanns Dáciájában egészen elenyészett a római mivéltség. Mert abban nem maradt meg a rómaiság, azért egy római hely vagy város sem tartotta meg nevezetességét (mint a nyugati román tartományokban,) vagy legalább nevét. — Oláhország, Erdély, és a Bánát főbb városai újabb telepítések, s nem származnak az oláhoktól, kik egynek sem adák az első nevet, hanem inkább elfogadták a volt neveket. Ez leginkább azon folyóneveken tűnik szembe, a melyek a rómaiak idejéből valók. Mert az oláh elnevezések: Oltu, Mureşiu stb. nyilván a magyarból vannak csinálva, az Aluta, Marisius helyett. Mászt látunk Olasz, Francia-, Spanyolországban; sőt Anglia, Helvetia, déli Németország sem mutatnak oly tökéletes megszakítást a régi és új idő közt, mint a Dunán inneni tartományok, a melyekben ma rumunok laknak.

e) Erdély és a Dunafejedelemségek nem rumun, hanem később részben elrumunosodott tartományok. A román lakók folytonossága egy ezredév által van megszakítva.

f) A Dunán túli vagy déli részeken alakulván a rumun nép, azért nem keveredett se a góttal, se a besenyővel vagy kúnnal.

g) Az oláhok nomád állapotja és észrevétlen terjedése már mívelt és államilag rendezett tartományokban fejt meg jognélküli voltukat Erdélyországban.

h) Az oláhok származása a görög birodalomból fejt meg továbbá azt a feltűnő körülményt is, hogy ők a már uralkodásra jutott katolikus vallás közepett a görög egyházhoz ragaszkodának, s megőrzék összeköttetésüket Konstantinápolylyal és a Hagion Orosz-szal.

i) Az oláhok visszaköltözése homályban maradt, mert az költöző nyájörzöknek éjszak felé való mozgása, melynek kezdete nem ébreszte figyelmet, lefolyása nem támaszta zajt.